

Źródła archiwalne

Leo Baeck Institute Archives

- AR 2596C (Jewish Colonization Association Collection 1848–1930)

Rossijskaja Gosudarstwiennaja Bibliotieka, Moskwa, Otdiel rukopisiej

- f. 97 (Jewriejskoje kołonizacyonnoje obszczestwo)

Rossijskij Gosudarstwiennyj Istoriceskij Archiw, Sankt-Pietierburg

- f. 1676 (Centralnyj komitet Jewriejskogo kołonizacyonnogo obszczestwa)

YIVO, New York

- RG 236 (Jewish Colonization Association 1898–1913)

Źródła publikowane

Borowik Przemysław, Wasilków przemysłowy [w:] Wasilków na przestrzeni wieków – zarys dziejów miasta, red. Włodzimierz Jarmolik, dodatek do „Gazety Wasilkowskiej” 1996, nr 27, s. 11.

Bund: dokumenty i materiały, 1894–1921, oprac. Ju.N. Amiantow et al., (Politiceskije partii

Rossii. Koniec XIX – pierwaja triet’ XX wieka. Dokumentalnoje nasledije), Moskwa 2010.

Bund w Biełarusi, 1897–1921: dokumenty i materiały, oprac. E.M. Sawicki, Minsk 1997.

Canin Mordechaj, Przez ruiny i zgłiszcza. Podróż po stu zgładzonych gminach żydowskich w Polsce, przeł. i oprac. Monika Adamczyk-Garbowska, Warszawa 2018.

Chorosz I. [Perelman J.], Tak nie dziełajetsia istorija, „Knižki Woščoda” 1902, nr 1, s. 151–156.

Dymow Osip, Wspomniłos’, zachotiełos’ rasskazat’... Iz miemuarnogo i epistolarnogo nasledija, t. 1 i 2: To, czto ja pomniu, przeł. z jidysz M. Lemster, oprac. W. Chazan, Ijersalim 2011.

Everyday Jewish Life in Imperial Russia. Select Documents, 1772–1914, oprac. ChaeRan Freeze, Jay M. Harris, Waltham 2013.

Głuszakow Jurij, „Riewolucyja umiera! Da zdrawstwujet riewolucyja!”: anarchizm w Biełarusi (1902–1927), Sankt-Pietierburg 2015.

Istorija Biełarusi w dokumentach i materiałach, oprac. Igor’ Nikołajewicz Kuzniecowa, Walentin Gienrichowicz Maziec, Mińsk 2001.

Markowski Artur, „Sojusz biedy i ciemnoty”, czyli rzecz o problemach społecznych robotników żydowskich na Białostocczyźnie na przełomie XIX i XX wieku [w:] Żydzi i judaizm we współczesnych badaniach polskich, t. 4, red. Krzysztof Pilarczyk, Kraków 2008, s. 169–179.

Pierwaja wsieobszczaja pieriepis’ nasielenija Rossijskoj impierii 1897 goda, t. 2: Nasielenije gorodow po pieriepisi 28-go janwarja 1897 goda, Sankt-Pietierburg 1897.

Pierwaja wsieobszczaja pieriepis’ nasielenija Rossijskoj impierii 1897 goda, t. 11: Grodnienskaja gubernija, Sankt-Pietierburg 1904.

Pinczuk, O promyszlenosti g. Pinska. Tak piszetsia istorija (pis’mo w riedakcyju), „Knižki Woščoda” 1902, nr 1, s. 147–151.

Plan i programma wieczernich obszczeobrazowatielnych i profiessionalnych kursow dla wzrostlych jewriejew-riemieslennikow, pri Biełostokskom jewriejskom riemieslennom uczilizszcze, Biełostok 1909.

Subbotin Andriej P., W czertie jewriejskoj osiedłosti: otrywki iz ekonomiczeskich izsledowanij w Zapadnoj i Jugo-zapadnoj Rossii za leto 1887 g., t. 1: Minsk, Wilna, Kowna i ich rajony, Sankt-Pietierburg 1888.

Opracowania

Andriejew W., Spiczecznoje proizwodstwo [w:] Fabriczno-zawodskaja promyszlennoś' i torgowla Rossii, Sankt-Pietierburg 1896, s. 268-277.

Aronson G.Ja., Russko-jewriejskaja pieczat' [w:] Kniga o russkom jewriejstwie ot 1860-ch godow do riwolucyi 1917 g. Sbornik statiej, Moskwa-Ijerusalim 2002, s. 552-581.

Badziak Kazimierz, Walicki Jacek, Żydowskie organizacje społeczne w Łodzi (do 1939 r.), Łódź 2002.

Biale David et al., Hasidism. A New History, Princeton 2017. <https://doi.org/10.2307/j.ctvc77bk8>

Borowik Przemysław, Początki przemysłu w Wasilkowie. Zanim powstała "Emilka", "Gazeta Wasilkowska" 1994, nr 3, s. 7.

"Bunt łódzki" 1892 roku. Studia z dziejów wielkiego konfliktu społecznego, red. Paweł Samuś, Łódź 1993.

Cameron Rondo, Historia gospodarcza świata. Od paleolitu do czasów najnowszych, przeł. Hanna Lisicka-Michalska, Mirosław Kluźniak, Warszawa 1995.

Commichau Gerhard, Zur Geschichte der Firma Rud. Commichau & Söhne, Białystok, "Tradition: Zeitschrift für Firmengeschichte und Unternehmerbiographie" 1967, t. 12, z. 5, s. 511-525.
<https://doi.org/10.1515/zug-1967-0503>

Die Nationalitäten des Russischen Reiches in der Volkszahlung von 1897, red. H. Bauer et al., t. 1, Stuttgart 1991.

Dižur I.M., Jewriei w ekonomiczeskoj żyzni Rossii [w:] Kniga o russkom jewriejstwie ot 1860-ch godow do riwolucyi 1917 g. Sbornik statiej, Moskwa-Ijerusalim 2002, s. 159-186.

Dobroński Adam Cz., Infrastruktura społeczna i ekonomiczna guberni łomżyńskiej i obwodu białostockiego (1866-1914) (Rozprawy Uniwersytetu Warszawskiego 197), [Białystok] 1979.

Dobroński Adam, Szkolnictwo w Białymstoku do 1914 r. [w:] Studia i materiały do dziejów miasta Białegostoku, t. 4, red. Henryk Majecki, Białystok 1985, s. 129-148.

Dubnow Wolf, Cu der ekonomiszer geszichte fun di Jidn in Rusland [w:] Jidiszer wisenszaftelecher instytut. Ekonomisz-statistisze sekcje. Szriftn far Ekonomik un statistik. Erszte band, red. J. Leszczyński, Berlin 1928, s. 92-97.

EstraiKh Gennady, Jacob Lestschinsky: A Yiddishist Dreamer and Social Scientist, "Science in Context" 2007, nr 20, s. 215-237. <https://doi.org/10.1017/S0269889707001251>

Glensk Urszula, Historia słabych. Reportaż i życie w dwudziestoleciu (1918-1939), Kraków 2014.

Going to the People. Jews and the Ethnographic Impulse, red. Jeffrey Veidlinger, Bloomington-Indianapolis 2016.

Goldstein Yossi, Ha-cheder ha-metukan' be-Russia ka-basis le-ma'arechet ha-chinuch ha-cijoni, "Ijunim ba-chinuch" 1986, nr 45, s. 147-157.

Herszberg Abraham S., Geszichte fun di Jidn in Bialistok un rajon. Pinkas Bialistok. Gruntmaterialn cu der geszichte fun di Jidn in Bialistok biz noch der erszter welt-milchome, t. 2, Niu Jork 1950.

Hobsbawm Eric, Wiek imperium, 1875-1914, przeł. Marcin Starnawski, Warszawa 2015.

Horn Maurycy, Żydowskie bractwa rzemieślnicze na ziemiach polskich, litewskich, białoruskich i ukraińskich w latach 1613-1850, Warszawa 1998.

Horowitz Brian, Jewish Philanthropy and Enlightenment in Late-Tsarist Russia, Seattle-London 2009.

Ihnatowicz Ireneusz, Kapitalizm na ziemiach polskich od drugiej połowy XIX wieku do wybuchu I wojny światowej [w:] Benedykt Zientara et al., Dzieje gospodarcze Polski do 1939 r., Warszawa 1964, s. 406-454.

Ihnatowicz Ireneusz, Przemysł łódzki w latach 1860-1900, Wrocław et al. 1965.

Ilgiewicz Henryka, Udział ziemian w wileńskich towarzystwach rolniczych i technicznych na początku XX wieku, "Studia z Historii Społeczno-Gospodarczej XIX i XX Wieku" 2010, nr 7, s. 187-201.

Jeziński Andrzej, Problemy wzrostu gospodarczego Polski w XIX wieku [w:] Polska XIX wieku. Państwo, społeczeństwo, kultura, red. Stefan Kieniewicz, Warszawa 1977, s. 108-117.

Jurkowski Roman, Ziemiaństwo polskie Kresów Północno-Wschodnich 1864-1904: działalność społeczno-gospodarcza, Warszawa 2001.

Kaczyńska Elżbieta, Dzieje robotników przemysłowych w Polsce pod zaborami, Warszawa 1970.

Kadio Żiuljet [Cadiot Juliette], Łaboratorija impierii: Rossija/SSSR, 1860-1940, Moskwa 2010.

Kalabiński Stanisław, Białystok jako centrum przemysłu i ośrodek ruchu robotniczego do wybuchu I wojny światowej [w:] Studia i materiały do dziejów miasta Białegostoku, t. 4, red. Henryk Majecki, Białystok 1985, s. 114-127.

Kalabiński Stanisław, Klasa robotnicza Białostockizny w latach 1807-1914 [w:] Ruch robotniczy na Białostockiznie w XIX i XX wieku, red. Władysław Góra, Warszawa 1979, s. 11-52.

Kalabiński Stanisław, Ruch robotniczy w białostockim okręgu przemysłowym w latach 1847-1914 [w:] Ruch robotniczy na Białostockiznie w XIX i XX wieku, red. Władysław Góra, Warszawa 1979, s. 163-207.

Kalabiński Stanisław, Ruch robotniczy w białostockim okręgu przemysłowym w latach 1901-1903 [w:] Studia i materiały do dziejów miasta Białegostoku, t. 1, red. Jerzy Antoniewicz, Jerzy Joka, Białystok 1968, s. 151-208.

Kalabiński Stanisław, Stan zatrudnienia w przemyśle Białostockizny w latach 1870-1914 (Próba opracowania statystycznego) [w:] Polska klasa robotnicza. Studia historyczne, t. 2, red. Stanisław Kalabiński, Warszawa 1971, s. 79-154.

Kelner Wiktor, Adolf Landau - izdatiel, riedaktor, publicyst, "Wiestnik Jewriejskiego Uniwersitieta" 1999, nr 2 (20), s. 238-273.

Kelner Wiktor, Żurnał "Woschod" i jego izdatiel-riedaktor A.Je. Landau [w:] "Woschod". "Kniżki Woschoda". Rospis' sodierzaniya. 1881-1906, red. A.R. Rumiancew, Sankt-Pietierburg 2001, s. 7-43.

Klier John D., Polish Shtetls under Russian Rule, 1772-1914, "Polin: Studies in Polish Jewry" 2004, nr 17, s. 97-108. <https://doi.org/10.2307/j.ctv4cbg9j.12>

Klier John D., Razwitiye zakonodatielstwa o jewriejach w Rossijskoj impierii (1772-1881) [w:] Istorija jewriejskogo naroda w Rossii, t. 2: Ot razdiełow Polszy do padienija Rossijskoj Impierii, 1772-1917, red. Ilja Lurie, Ijerusalim-Moskwa 2012, s. 23-37.

Klier John D., Russia Gathers her Jews. The Origins of the "Jewish Question" in Russia, 1772-1825, DeKalb 1986.

Klier John D., Russians, Jews, and the Pogroms of 1881-1882, Cambridge 2011.

Klier John D., The "Kahal" in the Russian Empire - Life, Death and Afterlife of a Jewish Institution, 1772-1882, "Jahrbuch des Simon-Dubnow-Instituts/Simon Dubnow Institute Yearbook" 2006, nr 5, s. 33-50.

Kobrin Rebecca, Żydowski Białystok i jego diaspora, przeł. Adam Musiał, Sejny 2014.

Kopczyński Michał, Ludzie i technika. Szkice z dziejów cywilizacji przemysłowej, Warszawa b.d.w.
Korzec Paweł, Pół wieku dziejów ruchu rewolucyjnego Białostoczczyzny (1864-1914), Warszawa 1965.

Koszman L.W., Gorod i gorodskaja żyzn' w Rossii XIX stoletija: socyalnyje i kulturnyje aspekty, Moskwa 2008.

Kowalewa N.W., Prawowoje riegulirowanije promyszlennogo proizwodstwa Rossijskoj impierii wo wtoroj połowinie XIX-naczale XX wiekow, Kostroma 2008.

Krzywiec Grzegorz, Polska bez Żydów. Studia z dziejów idei, wyobrażeń i praktyk antysemitycznych na ziemiach polskich na początku XX wieku (1905-1914), Warszawa 2017.

Lechowski Andrzej, Białystok w latach 1864-1939 [w:] Historia Białegostoku, red. Adam Czesław Dobroński, Białystok 2012, s. 281-400.

Levin Vladimir, Rossijskoje jewriejstwo nakanunie Pierwoj mirowoj wojny [w:] Istorija jewriejskogo naroda w Rossii, t. 3: Ot riwolucyj 1917 goda do raspada Sowietkogo Sojuza, red. Michael Beizer, Moskwa-Ijerusalim 2017, s. 11-40.

Lewitac Isaak, Jewriejskaja obszczina w Rossii, 1772-1917, Moskwa 2013.

Lurie Girsz, Tiekstilnyj Biełostok, Moskwa 1939.

Małe miasta. Gospodarka, red. Mariusz Zemło, (Acta Collegii Suprasliensis 9), Lublin-Supraśl 2007.

Markowski Artur, Przemoc antyżydowska i wyobrażenia społeczne. Pogrom białostocki 1906 roku, Warszawa 2018. <https://doi.org/10.31338/uw.9788323535546>

Mendelsohn Ezra, Class Struggle in the Pale. The Formative Years of the Jewish Workers' Movement in Tsarist Russia, Cambridge 1970.

Menes A., Wegn der industrie-befelkerung bai Jidn in Rusland 1898 [w:] Jidiszer wisenszaftelecher institut. Ekonomisz-statistisz sekcje. Szriftn far Ekonomik un statistik. Erszte band, red. J. Leszczyński, Berlin 1928, s. 255-256.

Mogilnier Marina, Jewriejskaja antropologija w Rossii w kontiektie jewropiejskich rasowych issledowanij (XIX-XX ww.) [w:] Istorija i kultura rossijskogo i wostocznojewropiejskogo jewriejstwa:

nowyje istoczniki, nowyje podchody. Materiały międzynarodowej naukowej konferencji, Moskwa, 8-10 diekabria 2003 g., red. Oleg Budnicki et al., Moskwa 2004, s. 116-137.

Morawski Wojciech, Kronika kryzysów gospodarczych, Warszawa 2003.

Nathans Benjamin, Za czertoj: Jewriei wstriečajutsia s pozdnieimperskoj Rossijej, przeł. A.E. Łokszyn, Moskwa 2007.

Norman Theodore, An Outstretched Arm: A History of the Jewish Colonization Association, London 1985.

Okułowicz Mariusz, Ścieżka edukacyjna braci Commichauów w II poł. XIX w. na podstawie pamiętnika Hugona Commichaua [w:] Rola oświaty i szkolnictwa w procesie kształtowania się świadomości narodowej na pograniczu polsko-litewsko-białoruskim, red. Wojciech Śleszyński, (Wspólne Dziedzictwo Ziemi Północno-Wschodnich Dawnej Rzeczypospolitej 6), Białystok 2007, s. 59-68.

Pieczenin Ilja, Primienienije korrielacyonnoj modieli w wyjawlenii czitatielskoj auditorii żurnała «Woschod», "Tiroz" 2009, nr 9, s. 123-139.

Puś Wiesław, Żydzi w Łodzi w latach zaborów 1793-1914, Łódź 2003.

Safran Gabriella, Wandering Soul: the Dybbuk's Creator, S. An-Sky, Cambridge et al. 2010.
<https://doi.org/10.2307/j.ctvjghv5w>

Schipper Ignacy, Dzieje handlu żydowskiego na ziemiach polskich, Warszawa 1937.

Sikorska-Kulesza Jolanta, Kilka uwag o przypisie rzeczowym [w:] Wokół edytorstwa dziewiętnastowiecznych źródeł, red. Jolanta Sikorska-Kulesza, Warszawa 2017, s. 157-172.

Sobolewska Olga, Gonczarow Władimir, Jewriei Grodnienszcziny: żyzn' do katastrofy, Donieck 2005.

Sorkina Ina, Miasteczki Biełarusi u kancy XVIII - pierszaj pałowie XIX st., Wilna 2010.

Stępniewska-Holzer Barbara, Czy Żydzi mogą być rolnikami? Żydowskie kolonie rolne w Rosji w pierwszej połowie XIX w. [w:] Cała historia to dzieje ludzi... Studia z historii społecznej ofiarowane profesorowi Andrzejowi Wyczańskiemu w 80-tą rocznicę urodzin i 55-lecie pracy naukowej, red. Cezary Kukło, Piotr Guzowski, Białystok 2004, s. 339-349.

Stępniewska-Holzer Barbara, Żydzi na Białorusi. Studium z dziejów strefy osiedlenia w pierwszej połowie XIX w., Warszawa 2013. <https://doi.org/10.31338/uw.9788323510628>

Szczepański Jerzy, Książę Ksawery Drucki-Lubecki 1778-1846, Warszawa 2008.

Szulc Michał, Rozruchy antyżydowskie w Gdańsku w 1821 roku i ich polityczno-prawny kontekst oraz konsekwencje [w:] Żydzi i judaizm we współczesnych badaniach polskich, t. 5, red. Krzysztof Pilarczyk, Kraków 2010, s. 213-230.

Szulman Jakow M., Goroda i ludi jewriejskoj diaspory w Wostocznoj Jewropie do naczała XX wieka, Moskwa 2006.

Szum Ernest, Anarchiści na Białostocczyźnie w okresie rewolucji 1905-1907. Przyczynek do dziejów ideologii anarchizmu i działalności organizacji anarchistycznych na Podlasiu, "Studia Podlaskie" 2012, nr 20, s. 193-209. <https://doi.org/10.15290/sp.2012.20.09>

Szybieka Zachar, Harady Biełarusi (60-ja hady XIX - paczatak XX stahoddziau), Minsk 1997.

- Tandecki Janusz, Kopiński Krzysztof, Edytorstwo źródeł historycznych, Warszawa 2014.
- Trachtenberg Barry, The Revolutionary Roots of Modern Yiddish, 1903-1917, Syracuse, NY 2008.
- Veidlinger Jeffrey, Jewish Public Culture in the Late Russian Empire, Bloomington 2009.
- Walaszek Adam, Migracje Europejczyków 1650-1914, Kraków 2007.
- Wasiutyński Bohdan, Ludność żydowska w Polsce w wiekach XIX i XX. Studium statystyczne, Warszawa 1930.
- Werwicki Andrzej, Białostocki okręg przemysłu włókienniczego do 1945 roku. Czynniki rozwoju i zagadnienia lokalizacyjne, Warszawa 1957.
- Więclawska Katarzyna, "Miasteczko" Szaloma Asza jako archetyp literackiego obrazu "sztetl" [w:] Ortodoksja, emancypacja, asymilacja. Studia z dziejów ludności żydowskiej na ziemiach polskich w okresie rozbiorów, red. Konrad Zieliński, Monika Adamczyk-Garbowska, Lublin 2003, s. 191-201.
- Wodziński Marcin, Clerks, Jews, and Farmers: Projects of Jewish Agricultural Settlement in Poland, "Jewish History" 2007, t. 21, z. 3-4, s. 279-303. <https://doi.org/10.1007/s10835-007-9039-2>
- Woronkowa Swietłana W., Rossijskaja promyslnost' naczała XX wieka: istoczniki i metody izuczenija, Moskwa 1996.
- Wysszyje i centralnyje gosudarstwiennyje uczerzdenija Rossii, 1801-1917, t. 2: Centralnyje gosudarstwiennyje uczerzdenija, red. D.I. Raskin et al., Sankt-Pietierburg 2001.
- Zamojski Andriej S., Transformacja miasteczek sowieckiej Biełorusii, 1918-1939, Minsk 2013.
- Żurawska-Chaszczevska Jowita, Słownik słownictwa rzemiosł skórzanych, Poznań 2010.

Strony internetowe

- Miszkievicz Grigorij, Doktor z animatielnych nauk. Żyżn' i tworczestwo Jakowa Isidorowicza Pierielmana, <http://n-t.ru/ri/ms/dz.htm>, 16.07.2003 [dostęp: 10.01.2019].
- Słowar' psiewdonimow, <http://feb-web.ru/feb/masanov/map/0.htm> [dostęp: 12.01.2019].